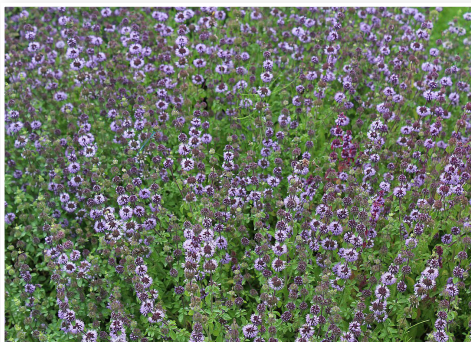

יועזר

היועזר נזכר במשנה פעם אחת כצמח המשמש לרפואה, אם כי גם בריאים עשויים לאוכלו (שבת יד ג).

הזיהויים

נענע הכדורים

■ **נענע הכדורים** (*Mentha pulegium*) - אחד ממני הנענע, סוג במשפחת השפתניים, הגדל בר בארץ ישראל ובעיקר בצפונה. לנענע ריח אופייני של מנטול, המופץ משערות בלוטיות האוגרות שמנים אתריים. פרחי נענע הכדורים ערוכים במבנים כדוריים רחבים ונפרדים. כך מזוהה היועזר בבבלי, ובעקבותיו אצל רוב הפרשנים.¹

שערות שולמית מצויות

■ **שערות שולמית מצויות** (*Adiantum capillus-veneris*) - שרך רב-שנתי ממשפחת האברתיים. נפוץ בכל חלקי הארץ, במקומות לחים ומוצלים; בעיקר ליד מערות וסדקי סלע, וסביב מקורות מים כמו מעיינות, בורות מים ומפלים. שימש לאורך ההיסטוריה כצמח מרפא. השם שערות שולמית הוא תרגום של השם הלטיני 'שערות ונוס', תוך התייחסות לדמותה של השולמית

בשיר השירים. הירושלמי מביא את שמו היווני של הצמח כזיהוי ליועזר.² בין הפרשנים נראה כי רק מוה"ע הבקי ביוונית זיהה כמותו.

בזיל - ריחן

■ **ריחן מצוי, 'בזיליקום' (Ocimum basilicum)** - צמח תבלין ממשפחת השפתניים. היוונים העריכו את תכונותיו של הצמח, וכינוהו 'מלך התבלינים'. זהו זיהוי יחידאי של רנאה³.

■ **אזוב (Origanum)** - סוג במשפחת השפתניים. נראה שהכוונה כאן למין **אזובית פשוטה** (*Origanum vulgare*), הידוע בשם 'אורגנו'. משמש, כבר מן העת העתיקה, כצמח תבלין ומרפא. המליצה מביא זיהוי זה כאפשרות שנייה⁴.

עיון

אזובית פשוטה - אורגנו

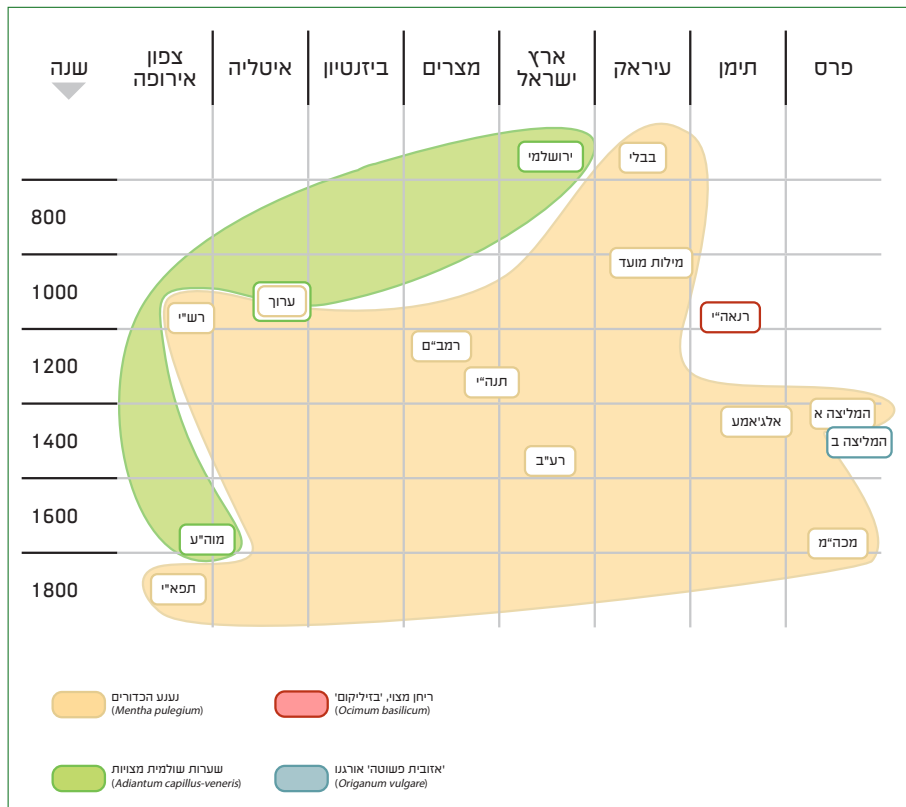
המשותף לכל הזיהויים של היועזר הוא בשימוש בהם כצמחי מרפא.

התלמודים נחלקו בשאלת זיהוי היועזר: לפי הבבלי מדובר בנענע ולפי הירושלמי בשערות שולמית. רוב הפרשנים הלכו בעקבות הבבלי; נראה שרובם לא הבינו את הזיהוי היווני בירושלמי, ואולי אף לא היו מודעים לכך שזיהוי התלמודים

שונים זה מזה. הערוך כרך יחד את שני הזיהויים. זיהויים נוספים באו אצל רנאה⁵ והמליצה, שניהם קרובים לזיהוי הבבלי, בהיותם צמחים ארומטיים ממשפחת השפתניים, ורחוקים מזה של הירושלמי. נראה כי זיהויו הייחודי של רנאה⁶ קשור בכך שהמנטה אינה מצויה בתמן.

החוקרים מזהים את היועזר שבמשנה בעקבות הירושלמי: לעף, צ'יז'יק ופליקס מזהים

את יועזר עם שערות שולמית מצויות.⁵ לעומת זאת, פלדמן מזהה, את 'פוליטריכון' שבירושלמי עם מין הטחב *Polytrichum*, אך גם מביא את הזיהוי המקובל על החוקרים. בסופו של דבר דוחה את שניהם, ונותר ללא זיהוי.⁶

הערות:

1. בבלי (שבת קט ע"ב): מאי יועזר פותנק < فَوْتَنَج (פר.) *Mentha pulegium* (סטיינגאס, עמ' 259; לעף, שמות, עמ' 315, ע' 256); מילות מועד (רס"ג, לשון - עמ' 168 מס' 46): אלפודנג < להלן רמב"ם; ערוך (ח"ו עמ' 315, ערך 'פסנג'): בגמ' דפ' ח' שרצים (שבת קט ע"ב): מאי יועזר פוטנג. ירושלמי (שבת פ"ד י"ד ע"ג): פוליטריכון בלע"ז פולי"ו < puleju (איט. דר.) *Mentha pulegium* (אוניברסיטת טרייסטה; עיין גם רמב"ם, רוזנר, עמ' 239-240, ע' 309); יש כאן חוסר התאמה בין השם שמביא בשם הירושלמי ובין השם האיטלקי; רש"י (שבת קט ע"ב, לגבי 'פוטנק'): פוליול < poliol (צר. עת.) = pouliot (צר. דרמשטרטור ובלונדהיים, עמ' 115, ע' 836) *Teucrium* (=געדה, ניקולוב, מילון, עמ' 797); *Mentha pulegium* (עיסא, עמ' 117 ער' 13; בדויאן עמ' 13).

- 392, ע' 2269); רמב"ם (שבת יד ג עמ' סז): אלפוד'נג' וכיוצא בו < בספרו ביאור שמות הרפואות מונה רמב"ם כמה מינים של פונדנץ, רובם ככולם נמנים עם הסוג *Mentha* (נענע), ביניהם *M. pulegium* (רמב"ם, רוזר, עמ' 239-240, ע' 309). עיסא (עמ' 117, ע' 13) מזהה אותו עם *Mentha pulegium*; תנה"י (עמ' 240 ערך 'יעזר'): אלפונג' והוא צמח הידוע לרופאים < פונדנץ זהה ל-פונדנץ. לעיל רמב"ם. המליצה (בהמ"ל): יועזר פודינה דשתי [=של בר] < פודנח (פר.) *Mentha*= (סטיונגאס, עמ' 259, 1412; אחונדוב, עמ' 238). הכוונה כאן למין בר של נענע; רע"ב (שבת יד ג): פול"ייו בלע"ז והוא מכלה התולעים שנכבד < לעיל ערוך; אלג'אממע (עמ' 50, ערך 'יעזר'): אלפוד'נג ונחזה [=ושכמותו] < ציטוט דברי רמב"ם; מכה"מ (בהמ"ל, שבת יד): פודנה אב שורה < פודנח (פר.) *Mentha*= (סטיונגאס, עמ' 259, 1412; אחונדוב, עמ' 238); אב שורה - מי מלח (מילולית: אב - מלח, שורה - מים. כך מתורגם גם הביטוי 'מי המלח' שבאותו פרק). הכוונה היא כנראה לשיקוי רפואי המכיל *Mentha*; תפא"י (דפוסים מאוחרים, שבת יד ג): פאליא קרויט, שממית תולעים שנכבד < נראה שהכוונה ל-*polie/poleia* (גר.) *Mentha pulegium* (גרים, מילון, כ' 13, עמ' 1976).
2. ירושלמי (שבת יד ה"ג ל נ): פוליטריכון < $\text{πολυτριχον}=\alpha\delta\iota\alpha\nu\tau\omicron\nu=\text{Adiantum capillus-veneris}$ (לידל וסקוט, עמ' 1444, 22); מוה"ע (ח"ד עמ' 315 ערך 'פטנג'): לא דקדק בעל הערוך כי הוא עשבי ידוע בל"י ורו' וטעם המלה שערוות רבות כי יש סגולה לו ליפות ולהגדיל שער אם ירחץ במימיו < לעיל ירושלמי.
3. רנאה"י (שבת יד כח"י לונ): אלחבק < Ocimum basilicum (ווד, תימן, עמ' 246).
4. המליצה (בהמ"ל): יועזר... ניז [=גם] מרזנגוש כוהי [=הררי] < $\text{مرزنجوش} / \text{مرزنگوش}$ (פר.) *Origanum* (חיים, מילון, ב, עמ' 867; אחונדוב, עמ' 403).
5. לעף, פלורה, ד, עמ' 71; צי"ז'ק, אוצר, עמ' 727; פליקס, צומח, עמ' 76.
6. פלדמן, משנה, עמ' 358-359.